

A TORDAI EDIKTUM TEOLÓGIAI ALAPJA

A 16. században a nyugati kereszténység érdeklődésének középpontjában az egyház reformálása és a vallásszabadság kérdése állott. Mindkettő a keresztények nagy kívánsága és reménysége volt, része annak a megújulási folyamatnak, mely az emberi szabadság elvének kialakulásához vezetett.

A reformáció a szabadság jegyében indult ¹ és a keresztények jogát kívánta biztosítani, hogy maguk határozzák meg: mit higgyenek. A reformátorok kezdetben a lelkiismereti szabadság és vallási türelem mellett nyilatkoztak, azért is, hogy tanaitkat zavartalanul kifejhessék és az egyházat megújíthassák. Később álláspontjuk megváltozott. A vallási türelmet közömbösségnek nyilvánították, az eretnekek üldözését és büntetését helyeselték. A dogmák védelme érdekében hajlandók voltak igénybe venni ellenfeleikkel szemben azokat az eszközöket, amelyeket a hitnyomozó törvényszék alkalmazott ellenük, és amelyek ellen ők határozottan tiltakoztak. Türelmetlenségük nemcsak katolikus-ellenes volt, hanem a reformáció irányai között kölcsönössé vált.

A katolikus és protestáns türelmetlenség megegyezett abban, hogy a vallásszabadság elvét elvetve, az eretnekeket azon az alapon üldözték, hogy „amit mi tanítunk az igaz, amit mi nem tanítunk az hamis”. Különbség csak az üldözés jogi alapja tekintetében állott fenn. A katolikusok számára az alap a kánonjog volt, melyet a protestánsok a Bibliával és a római jogszabályokkal helyettesítettek. A Codex Justinianus halállal büntette a háromság tagadását és a kereszttség megismétlését ². Ezt a törvényt a 16. században felújították és az antitrinitáriusok s anabaptisták ellen alkalmazták. A reformátorok is hivatkoztak erre a törvényre és alkalmazását helyeselték. A katolikus és protestáns egyházak türelmetlensége következtében „az igazság nevében, a tényekre és törvényekre hivatkozva, az emberiség mérhetetlenül több szenvedést zúdított a világra, mint az igazságtalanság nevében” ³.

Serveto Mihály kivégzése a protestáns Genfben a háromság tagadása miatt „a lelkiismereti szabadság és vallási türelem kérdését az érdeklődés középpontjába állította, az eretnekek büntetésének jogosságáról Európaszerte vitát váltott ki” ⁴. A lelkiismereti szabadság védelmét a humanisták, majd a radikális reformáció képviselői vállalták fel ⁵.

A tolerancia keresztény kötelességét elsőnek Sébastien Castellio fejtette ki Kálvin Jánossal folytatott vitában. A keresztényekhez nem méltó türelmetlenséget, az eretnekek üldözését és büntetését élesen elítélte: „...az igazságot keresni és kimondani úgy, ahogy gondoljuk, soha nem lehet bűn. Senkit sem lehet valamely meggyőződésre rákényszeríteni, mivel a meggyőződés szabad...azok a dogmák, melyekért a keresztények egymást kölcsönösen kiátkozzák és öldöklük, önmagukban meglehetősen közömbösek s nem javítják meg az embereket. A lelkiek felett való ítélkezés nem tartozik az emberekre, hanem egyedül csak az Istenre” ⁶. Jellemző a század dogmatikus elfogultságára, hogy Castellio felfogását a lelkiismeret szabadságáról Théodore de Beze genfi teológus „ördögi tan”-nak nevezte” ⁷.

A vallásszabadság története Erdélyben Dávid Ferencsel (1520?-1579) kezdődik. Az unitárius reformátor nem egy új egyház alapításának igényével lépett fel,

hanem a régít akarta megújítani a Biblia alapján. A vallásszabadság elve számára nem humanista meggondolás, közömbösség vagy az elkötelezés hiánya volt, hanem vallásos meggyőződés, a felebarát iránti köteles tisztelet és szeretet kifejezése, melyben a másáig elfogadása nyert kinyilvánítást.

Dávid Ferenc teológiájának alapja a Szentírás, melyben Isten kijelentette a vallás igazságait. Ez a vallásos élet leggazdagabb forrása, az a szilárd alap, melyről a vallást megújítani és az apostoli egyházat újra vissza lehet állítani.⁸ Reformációjának alapvető hitelve Isten egysége: „Semmi nincsen az egész derék szentírásban világosabb és nyilvánban való tudomány, mint az egy Istenről való tudomány”⁹. „A szentírás egy Istent mond, nem hármast, egy Krisztust, nem kettőt”¹⁰. Ezért ragaszkodik a Bibliához, és az Isten ígijénél egyebet nem keres¹¹.

Jézus az egy Istenről tanít; „Nekünk nem Athanasiust, hanem amit Krisztus mond, azt kell követnünk. Senki más alapot nem vethet, mint amit ő vetett. Emellett kell megmaradnunk”¹². Az apostolok és evangélisták egy szót sem írtak a háromságról. Az egyház mégis üldözi és eretnekeknek ítéli azokat, akik nem akarnak hinni „az állatban — essentia —, személyben, természetekben, communicatio idiomatumban, relatiokban, notiovalitasban... De ha ezek szükségesek az idvességre, bezzeg soha egy szegény paraszt keresztyén sem idvezül, mert ő soha ezeket meg nem tanolhatja életében”¹³.

A lelkiismereti szabadság az ember alapvető joga, mert Isten őt jónak és tökéletesedésre képes lénynek teremtette. Igazságokat állított eléje, melyek vonzák és törekvéseket oltott szívébe, melyek ösztönzik a jóra. Erre irányul Jézus felhívása is: „Legyetek tökéletesek...”, hogy Isten fiai, munkatársai lehessetek. Isten és Jézus ismeretét Dávid Ferenc összekapcsolta az ember erkölcsi életével. Aki cselekedeteivel tagadja, az beszédével hiába állítja, hogy Istent ismeri, és hogy Jézus tanítása szerint él az, aki nem jár az evangélium útján. Istenországa tagjait is arról ismerik meg, ha egymást szeretik, irgalmasok, szelídek, békeszeretők.

Dávid Ferenc a lelkiismereti és vallásszabadság elvét az Újszövetségből igazolja. Jézus második parancsolatában — „Szeresd felebarátodat mint magadat” — és az arany szabályban — „Amit tehát szeretnétek, hogy az emberek veletek cselekedjenek, ti is ugyanezt cselekedjétek velük” — ennek az elvnek kifejezését találjuk. A búzáról és konkolyról szóló példázatban Jézus elvi jelentőségű állásfoglalását találjuk a türelmességről. Eszerint nem kell a konkolyt kitépni, nehogy a búza is kárt szenvedjen, hanem engedni kell, hogy mindkettő együtt éljen az aratásig, amikor a konkolyt megsemmisítik, a búzát pedig a csűrbe takarítják (Mt 13,24—30). Gamáliel az írástudó szintén türelmet tanácsol az apostolokat büntetni akaró nagytanács tagjainak, hogy hagyják békén és bocsássák el őket. „Mert az emberektől való ez a dolog vagy ez a mozgalom, akkor megsemmisül; ha pedig Istentől való, akkor úgy sem tudjátok megsemmisíteni őket, és még úgy tűnhettek fel, mint akik Isten ellen harcoltak” (Ap. Csel 5,34—39).

Pál apostol sem tanácsolta, hogy a tőlünk különböző hitfelfogást valló embereket üldözzük, hanem csupán azt, hogy őket elkerüljük (Tit 3,10). Attól pedig határozottan eltiltott, hogy bárkit halálra ítéljünk hitéért. Mi sem lehetünk Jézusnál és Pál apostolnál szigorúbbak — hangsúlyozza Dávid Ferenc, aki még a bűnösökkel szemben is türelmet követelt, mert Isten azt akarja, hogy a bűnös megtérjen és éljen. A türelem mellett szól erkölcsi érzésünk is. Hány bűnös ember él közöttünk a törvény és a világi hatalom elnézéséből. Ha megtérjük közöttünk a káromkodókat, kevélyeket, irigyeket, fősvényeket, tobzódókat és élünk velük, akkor legalább a pusztá életet engedjük meg azoknak is, akik Jézus felől inkább meghalni készek, mint mást szóljanak, mint ami meggyőződésük szerint igaz.

Dávid Ferenc a lelkiismereti és vallásszabadság elvét két motívumra vezeti vissza: az egyik az, hogy a hit Isten ajándéka, a másik a szeretet.

A hit tartalmilag bizalom és megnyugvás Istenben, aki hit által lép be éle-

tünkbe és teremt kapcsolatot velünk. A hit, az emberi szellem legbensőbb élménye, együttjár az ember újjászületésével. Pál apostol találónan fejezi ki: „A hit Isten ajándéka” (Ef 2,8), mely jelszava lett a vallásszabadság hirdetőinek. A hit ajándék volta kétségen kívül áll. Ha természetünkben adva volna a hit és nem Isten ajándékozna nekünk, akkor mindnyájan egyaránt hinnénk és Isten törvényének életünkben helyet adnánk. A hit szeretetre indít, melynek cselekedetekben kell megnyilvánulnia, mégpedig: Isten előtt tiszta gondolatokban, buzgó imádkozásban és Isten akaratával megegyező életben; az ember előtt pedig az igazság és szeretet cselekedeteiben. Pál apostol is arra figyelmeztet, állítja Dávid Ferenc, hogy a hit szeretet által cselekedjék, és cselekedeteinkben a jó emberség és igazság nyilvánvaló legyen.

A hit öntörvényű és szabadságot feltételez. Mindenféle kényszer, türelmetlenség ellenkezik a hit lényegével. Isten elvárja az embertől, hogy a hitnek teljes szabadságot biztosítson. Dávid Ferenc szilárd meggyőződése volt, hogy a vallás kérdésében nem a világi hatalom eszközeivel, hanem a hit igazságával és a lélek szeretetével kell küzdeni. Sem az állam, sem az egyház nem akadályozhatja meg a hit szabadságát, az embernek Istennel való közvetlen érintkezését. Aki a hit szabadságát megsérti, az nemcsak az ember, de Isten ellen is vétkezik.

Dávid Ferenc ellenfelei a lelkiismereti és vallásszabadság ellen foglaltak állást, az unitarizmust eretnekségnek nyilvánították, üldözték és nyíltan megsemmisítésére törekedtek. Türelmetlenségükre jellemző az 1567. február 24—26. napjain tartott debreceni református zsinat „Rövid hitvallása”, melynek János Zsigmondhoz intézett ajánlásában Melius Péter többek között ezeket mondja: „Az Isten sz. fölségedet testben és lélekben soká tartsa meg, lelkével igazgassa, hogy az *eretneket* és állhatatlan gonoszokat szentséges fölséged és az Isten országából kivethesse”¹⁴; az „Egyházi törvénykönyv LXIV. fejezetében pedig kijelenti, hogy „Isten ígéje szerint tanítjuk, hogy az *Isten káromlók és eretnekek*, kik az igaz tudományból törvényesen megcáfoltattak és elítéltettek, halálos bűnösök, kiket az egyházból ki kell vetni, a hatóságoknak pedig a *fegyver hatalmával megöletni*”¹⁵.

Az 1568. január 27-én tartott kassai református zsinat Egri Lukács unitárius prédikátort eretnekség címén fogságra vettette¹⁶.

Az 1568. március 8—18. napjain tartott második fehérvári és az 1569. október 20—25-i váradi hitvitán Meliusék a legyőzöttek megbüntetését kérik a fejedelemtől¹⁷.

Az unitáriusok ellenfeleik türelmetlenségét nem viszonozták. Az erőszakosságot evangéliumellenes magatartásnak tartották; aki embertársait saját hitfelfogásának elfogadására akarja kényszeríteni, az Isten ellen hadakozik.

Dávid Ferenc az 1567-ben kiadott: „*Melius Péter iratának cáfolata*” c. könyvében a fejedelemhez intézett ajánlásában a vallásszabadságról a következőképpen nyilatkozik: „...sehohsem tanuljuk Isten ígéből, hogy az Isten ígését és a vallást tüzzel-vassal kell terjeszteni; hiába vetnék ez ellen az Ószövetség parancsait, melyek arra a törvény alá tartozó népre, és a külsőséges gyakorlatokat illető foglalatosságra vonatkoznak, mert az Újszövetségben egészen más eljárás van előírva; ti., hogy hagyjuk a konkolyt nőni egészen az aratás idejéig; és a 110. zsolta is megmondja, hogy Krisztus országának népe önkéntes, és annak áldozata is önkéntes;...És mit mondhatnánk képtelenebbet, sőt lehetetlenebbet, mint azt, hogy külső erőszakkal akarjuk kényszeríteni a lelkiismeretet és a lelket, amire egyedül az követeli magának a hatalmat, aki azt teremtette” 18.

Az 1568. évi második fehérvári hitvita alkalmával. Meliuséknak a legyőzött fél megbüntetésére irányuló követelésére, Dávid Ferenc a következőkben válaszolt: „...a büntetést megengedjük, de mégis azzal a feltétellel, hogy ha az ellenfél legyőzetnék, alázatosan könyörgünk a felséges fejedelemhez, hogy az meg ne büntetessék, sőt minden tisztességben részesüljön, mivel Isten azt akarja, hogy a bűnös megtérjen és éljen; ha pedig mi győzetünk le, tegyen felséged saját belátása szerint”¹⁹.

A váradi hitvitán Meliusék azt kérték, hogy a hitvita anyagát küldjék el a „kereszténység főakadémiákra” s fogadják el azok véleményét. Dávid Ferenc ezt elutasítja és Pál apostolra hivatkozva a következőket jelenti ki: „...hagyjuk az ítéletet a hallgatókra, és az Istennek tüzére, mely megpróbálja az ezüstöt, aranyat és a pelyvát”²⁰.

Dávid Ferenc elismeri, hogy a gonoszokat Isten parancsa szerint meg kell büntetni, de a Szentírás értelme ebben a tekintetben annyira különböző, hogy arról több mint ezer éve folyik a vita, de még eldönteni nem lehetett. Ennek következtében a földet az ártatlanok kiontott vére árasztotta el. Bármennyire feltételezzük, hogy mindent tudunk és nem tévedünk, mégis vigyáznunk kell, figyelmeztet Dávid Ferenc, hogy „az érdemük szerint megfeszített latrok között Jézust is ártatlanul föl ne feszítsük”.

Az unitáriusok türelmességét értékeli Pokoly József református történész: „...ki kell emelnünk egy vonást, amely az unitáriusok harcmódorát előnyösen jellemzi...Ez a modornak a nyugodtsága és a türelemnek a hangoztatása. Míg Meliusnak minden irata a szenvedély legerősebb kifakadásaival van telve, míg ellenfeleit folyton büntetné, égetné, kövezné: addig az unitárius művek állandóan azt hangsúlyozzák, hogy a hit kérdésében mellőzni kell minden erőszakot, Istenre bízván az ügyet, ki az ő igéje által úgy is elvégzi azt, a mit választottai számára üdvösségnek tart. A fejedelmet, kit Melius, sőt Beza is kemény s határozott fellépésre ösztönöznek, valamint a főurakat, arra biztatják, hogy Gamálielel mondásait tartsák szem előtt és ne tegyenek se jobbra se balra lépéseket, hanem várják meg míg Isten, ki az ő választottai által e munkát megindította, befejezésre is juttatja”²¹.

Dávid Ferenc reformációja nem lehetett volna eredményes János Zsigmond támogatása nélkül. Humanista szellemű, felvilágosult, a vallás iránt érdeklődő uralkodó volt. Borsos Sebestyén egykorú történetíró szerint: „istenfélő és tökéletes igaz fejedelem volt, kinek drágalátosabb nem volt a keresztények között, aki Isten igéjének olyan tudakozója lett volna. A tanítóknak nem rontója, de oltalmazója volt; noha az Antikrisztusnak az ő találmányát minden szerzetivel megvetette, s a próféták és apostolok írása szerint az egyedül való Atyaistenről és annak az ő Fiaról igaz vallásban vala; mindazáltal egyik fél tanítóit is nem háborgatva, sőt inkább azok iskoláit és tanítóit táplálta, Krisztus tanítása szerint azoknak kigyomlálását az Isten igéjére hagyja vala”²².

János Zsigmond a bevett vallások rendszerével az erdélyi reformáció kibontakozását lehetővé tette és a vallásfelekezetek együttélését biztosította. Valláspolitikája értelmében nem engedte, hogy országában hitéért valakit üldözzenek. A hitviták keretében alkalmat adott mindenkinek, hogy vallásos meggyőződését, hitelveit a Bibliából védelmezze és terjessze. Csáki Mihály Kancellár a második fehervári hitvitát bezáró beszédében nyomatékosan kifejezte: „[a fejedelem] Gamálielel tanácsát követve, akarja, hogy országa vallás tekintetében szabad ország legyen”²³.

A fejedelem az 1569. évi váradi hitvitán is a vallásszabadság mellett foglalt állást: „Hogy pedig Melius Péternek a mű szonkat megmondották, hogy a mű birodalmunkban nem pápálkodik, és a ministereket az igaz vallásért ne kergesse, a könyveket meg ne égesse, senkit hittel az ő vallása mellé ne kötelezzen, ez az oka: Mert a mű birodalmunkban, miképpen arról ország végezé is vagyon, mű aszt akarjuk, hogy szabadság legyen. Továbbá, tudgyuk, hogy a hit Istennek ajándéka, és a lelki esmeret semmire erőszakkal nem vitethetic”²⁴.

1568 előtt Nyugat-, Közép- és Kelet-Európa egyes országaiban, a katolikusok és protestánsok között, a vallási együttélés és türelem védelmére ún. „vallásbékét” kötöttek. 1531-ben a svájci katolikus és reformált kantonok békekötése értelmében csak a két fél gyakorolhatja szabadon vallását. 1534-től Angliában az anglikán vallá-

son kívül tilos volt más vallás követése. Az 1555. évi augsburgi béke szerint Németországban mindenki szabadon gyakorolhatja a katolikus vagy az evangélikus vallást. Más vallást nem engedélyezett. Az 1559. évi Cateau-Cambresis-i békében Spanyolország és Franciaország kölcsönösen megállapodtak a protestantizmus kiírtásában. Erdélyben az 1557. és 1564. évi tordai országgyűlés a katolikus vallás mellett az evangélikust, majd a reformátust ismerte el bevett vallásnak. Ezek a megegyezések csak korlátozott és ideiglenes érvényű türelmet biztosítottak.

Erdély volt az egyetlen ország Európában, mely az 1568. évi tordai országgyűlésen törvénybe iktatta a lelkiismereti és vallásszabadságot. Ez az egyedülálló jelenség Dávid Ferenc és az unitárius reformáció magvetésének beteljesedését jelentette. A század legfelvilágosodottabb törvénye volt, melynek teológiai alapállása a jézusi tanítás: szeressük embertársainkat megkülönböztetés nélkül. Az országgyűlési határozat általános érvényű volt, mindenkinek biztosította a vallás szabad gyakorlatát és terjesztését: „Ne szidalmaztassék senki a religióért senkitől...és nem engedtetik ez senkinek, hogy senkit fogsággal, avagy helyéből való priválással fenyegezzön az tanításért, mert az hit Istennek ajándéka”.

A tordai ediktum lehetővé tette az unitárius egyház megalapítását és megerősödését, hogy túlélje a későbbi üldözéseket. Ugyanakkor igazolást talál benne az a történeti tény, hogy „Az unitarizmushoz nem tapad vér és könny, amelyet a vallásos türelmetlenség fakaszt, s ebben a tekintetben mindenestre kiállotta a jézusi értelemben vett keresztény elnevezés történelmi próbáját”²⁵.

A tordai országgyűlés határozata elválaszthatatlan az unitárius reformátortól, aki meggyőződéssel vallja: Amint kezdettől fogva az igazság szeretője voltam, úgy ezután is az akarok lenni és tehetségem szerint követni az Isten tiszta ígését. Ha pedig valamiben tévedtem volna, akik Isten ígéből igazabbat mutatnak, megköszönöm és követni őket nem szégyellem²⁵. A „megfeszült Jézus Krisztus szolgája”, ahogy magát nevezi, „korának indulatait le tudta vetni, s az emberiségnek, a szellemi és lelkiismereti szabadságnak egyedülálló hősévé nőtt a XVI-ik század Európájában”²⁶.

A tordai ediktum az unitarizmus történelmének maradandó értéke. Nem vész el soha, megmarad, velünk él, hat reánk, újabb küzdelmekre és emberszolgálatra indít.

JEGYZETEK

¹ H.A. Fisher: *A history of Europe*. London 1937.498—499; Charles Beard: *The Reformation of the sixteenth century*. London 1883.147—183; A.H. Newman: *A manual of Church history*. Philadelphia 1904. volume II. Warga Lajos: *A keresztényen egyház történelme*. Új kiadás. II. kötet. Sárospatak 1908. 372—274.

² Justinianus római császár (488—565) törvénykönyve 525—534 között készült el, magyarra fordította Hoffmann Pál: *Justinianus császár institutióinak négy könyve*. Pest 1864. A törvénykönyv halálbüntetést írt elő az ariánusok és donatisták ellen.

³ Pilinszky János: *Szög és olaj*. 444.

⁴ R.H. Bainton: *The travail of religious liberty*. New York 1958.33—53; R.H.Bainton: *Hunted Heretic*. Boston 1980.182—215. H.Karmen: *The rise of toleration*. London 1967.22—85.

⁵ Humanisták: Erasmus, Morus Tamás, Jean Bodin, Michel Montaigne; radikális reformáció képviselői: Acontius Jakab, M. Gribaldi, Ochino Bernád, Joris David, Palaeologus Jakab, Dávid Ferenc és mások.

⁶ Martinus Bellius (S.Castellio): *De haereticis...Az eretnekekről...A württembergi herceghez intézett bevezető ajánlás*.

⁷ *Epistolae theologicae*. II. kiadás. Genevae 1575. 20.

⁸ Rövid magyarázat miképpen az Antichristus az igaz Istenről való tudomant meg homaliositota... Albae Juliae 1567. Faksimile kiadás: Kolozsvár 1910; Az idézeteket ebből a kiadásból vesszük. 11, 18, 83. Dávid Ferenc bibliaismerete közismert volt. Arator (Szántó) István erdélyi jezsuita, Claudius Aquavivának, a rend főnökének küldött levelében írja Dávid Ferencről, hogy „éles elméjű, erős emlékező tehetséggel rendelkezett, a szent iratokban a legjáratosabb úgy, hogy az Ó- és Újtestamentum a kisujjában volt”: Veress Endre (Kiadó): *Epistolae et acta jesuitarum Transilvaniae temporibus principum Báthory* (1571—1613). Budapest 1911.186.

⁹ Rövid magyarázat. 6.

¹⁰ Uo.14.

¹¹ Uo.83.

¹² *Első része az Szent Irasnac külön külön részeyből vött predicacio nac...* Albae Juliae MDLXIX.Ev.lev.; *Az Szent Irasnac fundamentomabol vött magyarázat...* Alba Juliae MDLXVIII. E.lev.

¹³ Rövid magyarázat. 12,13.

¹⁴ Kiss Áron: *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései*. Budapest 1881.470.

¹⁵ Uo.598—599.

¹⁶ Uo.615—628.

¹⁷ (Heltai Gáspár): *Disputatio in causa sacrosanctae et semper benedictae Trinitatis...* Claudiopoli 1568.7.; Dávid Ferenc: *Az váradi disputacionac avagy vetelkedes nec az egy Attya Istenről és annac Fiaról, az Iesus Christusról és a Szent Lélekről igazán való elő számlálása...* Colosvarot 1569(1570). Szövegkiadását Nagy Lajos és Simén Domokos rendezte sajtó alá: *A nagyváradi disputatio*. Kolozsvár 1870.10.

¹⁸ Dávid Ferenc: *Refutatio scripti Petri Melii...* Albae Juliae MDLXVII.ijj.

¹⁹ Dávid Ferenc: *Brevis enarratio disputationis Albanae de Deo trino et Christi duplici*. Albae Juliae MDLXVIII. A. iij.

²⁰ Dávid Ferenc: *Az váradi disputacionac...*11.

²¹ Pokoly József: *A református egyház története 1556—1604 I. kötet*. Budapest 1904. 203—204.

²² Borsos Sebestyén (Marosvásárhely, 1520?—1584, Marosvásárhely) történetíró, 1562-ben kezdte írni — Székely István krónikáját felhasználva — *Világnak lett dolgairól írott krónika* c. művét, amelyben 1490-től, kezdve dolgozta fel a történeti eseményeket. Művét Mikó Imre adta ki az Erdélyi Történelmi Adatok 1. kötetében (Kolozsvár, 1855). 27,28.

²³ Dávid Ferenc: *Brevis enarratio disputationis Albanae...* Z. iv.Z. levél

²⁴ Dávid Ferenc: *Az váradi disputacionac...* 130—131.

²⁵ Dr. Varga Béla: *Ami örökkévaló a Dávid Ferenc életművében*. In: *Keresztény Magvető* LXI (1929) 246.

²⁶ Féja Géza: *Régi magyarság*. Budapest 1941. 102.

Dr. Szabó Árpád

VALLÁSSZABADSÁG ÉS UNITARIZMUS

Előadásomban a címben foglalt témát hármasságban tekintem: a múlt, jelen és jövő összefüggésében szeretném tárgyalni. Ezért először arról beszélek, amit a múlt mint történelem mutat, majd szólni fogok a jelen helyzetéről, és végül a jövő elvárásairól vallásunkkal szemben.

Bevezetésként azonban néhány elvi megállapítást teszek a vallásszabadság lényegét illetően. A vallásszabadság mint alapvető emberi jog egyedülálló a maga nemében, ugyanis az egyén teljes autonómiáját jelenti hitbéli választásában. Mivel a vallás elválaszthatatlan kísérője az emberi tudatnak, minden ember személyes vallással bír, és minden közösség kollektív vallással rendelkezik. A vallásszabadság tehát nem egyszerűen csak törvényes joga a személy erkölcsi integritása védelmének a hatalom erőszakoskodásaival szemben, hanem érzelmi jog is, ahogyan az az ember lojalitásában érvényesül, amellyel vallásos hitének, ill. egyházának tartozik.

Sokféle vallás van, s a reformáció korától a kereszténységben belül is többféle felekezet, és nem mindenikük tartja a türelem elvét tanítása fontos elemeként. Különösen az ún. könyv-vallások, amelyek fegyverrel és vérrel terjedtek, munkálták és folytatják a türelmetlenség beoltását a hitükön kívülállókkal szemben. Ezért azt mondhatjuk, hogy a vallásszabadság eszméjében két egymással ellentétes cél konfliktusa mutatkozott meg kezdettől fogva: egyfelől az egyenlő tisztelet és megbecsülés valamennyi hitfeifogás és vallás iránt; másfelől a dogmatikus türelmetlenség, amely magában foglalja az uralkodó hit terjesztését és mások megtérítését erre a hitre, és törvényesíti a másokkal szembeni diszkriminációt vallási alapon.

Az unitárius vallás annak a gondolatnak a jegyében született és izmosodott Dávid Ferenc reformációjában, amit a tordai ediktum jézusi szellemben így fejez ki: „a hit Isten ajándéka, ez hallásból létszen, mely hallás Isten igéje által van”. Ezért számára a vallásszabadság az ember legszentebb jogának az érvényesülését jelentette, mivel Isten előtt az ő gyermekeiként mind egyformák vagyunk, ezt megélni csak mások iránti tiszteletben és szeretetben lehet. Dávid Ferenc a hitviták során ezt így fogalmazta meg: „A hit kérdésében nem a hatóság karjával, hanem az ige igazságával és a lélek szeretetével kell eljárni”.

A magára maradt egyháznak azonban csakhamar meg kellett tanulnia, hogy a vallásszabadság mások számára nem ezt, hanem az uralkodó vallás türelmetlenségét és erőszakosságát jelentette. Már a 16. század végén, alig néhány évvel az unitarizmus felvirágása után, egyházunknak élet-halál harcot kellett vívnia a megmaradásért. Fontos szerep jutott azoknak, akik az egyház külső szervezeti megerősödésében látták biztosítva a jövőt és lefektették egyházalkotmányunk alapjait. Ennek a korszaknak mégis Enyedi György az igazi hőse, aki éppen a vallásszabadság szellemében egy reális unitárius történelmi tudat kialakítását munkálta.

Ha Dávid Ferenc az unitárius hit alapelveit fektette le, úgy Enyedi György hitünk megmaradásának elveit alapozta meg. Felismerte, hogy egyházunk az erdélyi történelem viharveréseik között csak úgy maradhat fenn, ha életelvévé teszi a minőség gondolatát. „Nem a sokaságban rejlik az érték, és ez független az időtől” — hirdette. Tisztán látta és élte, hogy a minőség nagyobb hatalom, mint a mennyiség. Ezzel az Isten által nekünk adott hatalommal azonban meg kell tanulnunk helyesen élni.